

ГЛАСНИК 41

српског археолошког друштва 2025

ГОДИНА
АРХЕОЛОГИЈЕ

Време је за прошлост.

Манифестација „Година археологије 2025”

У 2025. години Српско археолошко друштво спроводи манифестацију „Година археологије”. За лого манифестације је одабрана иконична силуета скулптуре Прародитељка, пронађена на локалитету Лепенски Вир. Током 2025. године, низ активности као што су предавања, изложбе, радионице и интерактивни рад са публиком у више од 20 градова промовише културно наслеђе Србије и слави археологију у свим својим облицима. Повод за ову манифестацију је 160 година од првих документованих археолошких ископавања у Србији. У лето 1865. Јанко Шафарик, тада чувар (управник) *Музеума сербској* (данас Народни музеј Србије), спроводи ова ископавања на планини Рудник.

(лого: Dechko Tzar)

Програмски одбор манифестације „Година археологије 2025”

Manifestation “The Year of Archaeology 2025”

In 2025, the Serbian Archaeological Society is implementing a series of events under the title “The Year of Archaeology 2025”. The project logo is the iconic silhouette of the sculpture Praroditeljka (*Progenitrix – Foremother*), found at the site of Lepenski Vir. During 2025, numerous activities such as lectures, exhibitions, workshops, and interactive work with broad public in more than 20 cities are being organised so as to promote the cultural heritage of Serbia and celebrate archaeology in all its forms. This series of events is marking the occasion of 160 years since the first documented archaeological excavations in Serbia. In summer 1985, Janko Šafárik, the then custodian (director) of the *Serbian Museum* (today’s National Museum of Serbia), conducted these excavations on Mount Rudnik.

(logo: Dechko Tzar)

Programme board of the manifestation “The Year of Archaeology 2025”

ГЛАСНИК

српског археолошког друштва

JOURNAL OF THE SERBIAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Број
Volume 41

2025

Београд

Belgrade

ГЛАСНИК СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА

Уредник: Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд

Заменик уредника: Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

Редакциони одбор: Душан Михаиловић (Филозофски факултет, Универзитет у Београду), Роберт Вејлон (Одељење за антропологију, Универзитет Мичиген, Ан Арбор), Емина Зечевић (Народни музеј Србије, Београд), Гордана Јеремић (Археолошки институт, Београд), Иван Радман-Ливаја (Археолошки музеј, Загреб), Наташа Миладиновић-Радмиловић (Археолошки институт, Београд), Кристина Шарић (Рударско-геолошки факултет, Универзитет у Београду), Драгана Филиповић (Институт за пра- и протоисторију, Кристијан-Албрехтс универзитет, Кил), Пјотр Григоријевич Гајдуков (Археолошки институт Руске академије наука, Москва), Анастасиос Антонарас (Музеј византијске културе, Солун)

Издавач: Српско археолошко друштво, Чика Љубина 18–20, Београд

За издавача: Адам Црнобрња

Лектура и коректура (српски језик): Александра Шуловић

Лектура и коректура (енглески језик): Јелена Витезовић

Графички дизајн: Кристијан Релић

Штампа:

ISSN 0352-5678 (Штампано изд. / Print)

ISSN 3009-3503 (Online)

УДК 902/904

JOURNAL OF THE SERBIAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Editor: Dragana Antonović, Institute of Archaeology, Belgrade

Assistant editor: Selena Vitezović, Institute of Archaeology, Belgrade

Editorial board: Dušan Mihailović (Faculty of Philosophy, University of Belgrade), Robert Whallon (Department of Anthropology, University of Michigan, Ann Arbor), Emina Zečević (National Museum of Serbia, Belgrade), Gordana Jeremić (Institute of Archaeology, Belgrade), Ivan Radman-Livaja (Archaeological Museum in Zagreb), Nataša Miladinović-Radmilović (Institute of Archaeology, Belgrade), Kristina Šarić (Faculty of Mining and Geology, University of Belgrade), Dragana Filipović (Institute for Pre- and Protohistory, Christian-Albrechts-University, Kiel), Pyotr Grigorievich Gajdukov (Institute of Archaeology, Russian Academy of Sciences, Moscow), Anastasios Antonaras (Museum of Byzantine Culture, Thessaloniki)

Publisher: Serbian Archaeological Society, Čika Ljubina 18–20, Belgrade, Serbia

For publisher: Adam Crnobrnja

Proof reading (Serbian): Aleksandra Šulović

Proof reading (English): Jelena Vitezović

Graphical design: Kristijan Relić

Printed by:

Часопис је објављен уз финансијску подршку Министарства културе Републике Србије.

The journal was published with the financial support of the Ministry of Culture of the Republic of Serbia

Београд 2025 Belgrade

САДРЖАЈ CONTENTS

РАСПРАВЕ STUDIES

М. Ц. Церовић: Раноенеолитска рондела на локалитету Шанчина у Десићу код Шапца, резултати археолошких истраживања 2017–2022. године	7
M. C. Cerović: Early Eneolithic rondel at the site of Šančina in Desić, near Šabac, results of the archaeological research from 2017–2022	38
Б. Трипковић, К. Пенезић: Археолошки остаци и простор на локалитетима типа обровац: поглед из геоархеолошких бушотина	43
B. Tripković, K. Penezić: Archaeological remains and space at the Obrovac-type of sites: a view from geoarchaeological cores	72
М. Љуштина, М. Селаковић, Д. Милановић: На трагу производње питоса. Латенска керамичарска пећ са локалитета Адине њиве – Брајково	75
M. Ljuština, M. Selaković, D. Milanović: On the trail of <i>pithoi</i> production. La Tène pottery kiln from the site of Adžine Njive – Brajkovo	96
М. Н. Џамтовски: Recently discovered altar from Rogatica dedicated to Liber Pater (eastern Roman <i>Dalmatia</i>)	99
М. Н. Џамтовски: Недавно откривени жртвеник из Рогатице са посветом Либеру Патеру (источна римска Далмација)	123
Н. Ђ. Радиновић: Преглед типова амфора са простора јужне капије римског утврђења <i>Timacum Minus</i>	125
N. Đ. Radinović: Overview of <i>amphora</i> types from the southern gate of the Roman fort <i>Timacum Minus</i>	147
Д. Николић, Н. Стругар Бевц: Ранословенска кућа и сведочанства о изради накита на налазишту Ритопек–Река	151
D. Nikolić, N. Strugar Bevc: An Early Slavic house and evidence of jewellery making at the site of Ritopek–Reka	188
Ђ. Милосављевић: Остаци Цркве Светог Пантелејмона у Ловцу	191
Đ. Milosavljević: Remains of the Church of St. Panteleimon in Lovac	207

В. Микашиновић, Т. Шаркић, Д. Николић, К. Ђукић: Прелиминарни резултати биоантрополошких анализа материјала са локалитета Црквина (Доња Бела Река, Бор)	209
V. Mikašinović, T. Šarkić, D. Nikolić, K. Đukić: Preliminary results of bioanthropological analyses of material from the site of Crkvina (Donja Bela Reka, Bor) ...	231

ИСКОПАВАЊА И РЕКОГНОСЦИРАЊА EXCAVATIONS AND SURVEYS

N. Mirković Marić, I. Tomažič, M. Marić, New results of archaeological research at the site of Crna Bara – Prkos	233
Н. Мирковић Марић, И. Томажич, М. Марић: Нови резултати археолошких истраживања на локалитету Црна Бара – Пркос	253
П. Милојевић, С. Перић: Праисторијска налазишта у горњем току Белице ...	259
P. Milojević, S. Perić: Prehistoric sites in the upper course of the Belica River	282
В. Михајловић, Ј. Пендић, А. Бандовић, И. Кајтез, М. Јанковић: Рекогносцирање креманске котлине 2021. године	291
V. Mihajlović, J. Pendić, A. Bandović, I. Kajtez, M. Janković: Archaeological field survey of the Kremna Basin in 2021	324
К. Дмитровић, Д. Ћирковић: Резултати заштитних истраживања у дворишту Народног музеја у Чачку 2023. године	331
K. Dmitrović, D. Ćirković: Results of rescue archaeological excavations in the courtyard of the National Museum Čačak in 2023	361
А. Ристић, Д. С. Радисављевић: Локалитети Градац (Градиште) и Црквиште у Риђевштици код Трстеника – резултати археолошких ископавања 1987. године	369
A. Ristić, D. S. Radisavljević: The sites of Gradac (Gradište) and Crkvište in Ridevštica near Trstenik – results of archaeological excavations in 1987	399
А. Ђукић: Средњовековне и раноновековне надгробне плоче из села Церова код Рудника	401
A. Đukić: Medieval and Early Modern gravestones from the village of Cerova near Rudnik	418

ПРИЛОЗИ ИЗ АРХЕОЛОШКИХ ЗБИРКИ

CONTRIBUTIONS FROM ARCHAEOLOGICAL COLLECTIONS

С. Митић: Наводони гробни налаз са Новог Брда из средњовековне збирке Народног музеја Ниш	419
S. Mitić: Alleged grave find from Novo Brdo from the medieval collection of the National Museum Niš	435

ПРИКАЗИ

REVIEWS

Selena Vitezović, Christoforos Arampatzis (eds.) HUNTING AND FISHING IN THE NEOLITHIC AND ENEOLITHIC: WEAPONS, TECHNIQUES AND PREY, Archaeopress, 2024 (Ivana Dimitrijević)	439
---	-----

IN MEMORIAM

Андреј Михајлович Обломски (1957–2023) (И. О. Гавритухин, Н. В. Лопатин)	445
Љиљана Мандић (1952–2024) (Д. Милосављевић)	451
Душан Крстић (1927–2024) (Н. Радојчић)	459

ДОДАТАК

APPENDIX

Упутство ауторима	464
Guidelines for the authors	465
Уређивачка политика	466
Editorial policy	467

СРЕДЊОВЕКОВНЕ И РАНОНОВЕКОВНЕ НАДГРОБНЕ ПЛОЧЕ ИЗ СЕЛА ЦЕРОВА КОД РУДНИКА

Александар Ђукић

Удружење за неговање културног наслеђа Челник, Љиг

e-mail: alekdjukic@yahoo.com | Прегледни рад

Примљено: 30. 4. 2025. | УДК: 904:726.82"653/654"(497.11)

Прихваћено: 23. 7. 2025.

Апстракт: У оквиру радова на истраживању нововековних гробља у околини Љига које сироводи са И. Кајићез, аутор је при обиласку сеоској гробља у селу Церова на западним падинама Рудника уочио већи број надгробних камених плоча, које су по свом облику и форми значајно одударале од савремених надгробних споменика из 19. и 20. века. По аналозијама са надгробним белезима из ближе околине, јасно је да су у истраживању споменици из позносредњовековној и раноновековној периоди, односно из периода од 14. до 16. века. О овом гробљу до сада није писано у литератури и оно није евидентирано, па је аутор пописао видљиве надгробне белеге из савременог хоризонта коришћења.

Кључне речи: Церова, Рудник, некрополе, надгробни белези, касни средњи век, рани нови век

Уводне напомене

Село Церова налази се на западним падинама Рудника, 18 км северозападно од Горњег Милановца. Стрми брдски терен доминира у североисточном делу села и покривен је густом шумом, док се на југозападу терен спушта у долину Давидовачке реке са својим притокама, међу којима је највећа Мутањска река, која протиче средином села, где су сконцентрисана савремена домаћинства и обрадива земља. Под данашњим именом, село се не спомиње у средњовековним изворима, као ни у османским и аустријским пописима од 15. до првих деценија 18. века. Његово постојање пратимо тек након Руско-аустријско-турског рата и обнове Смедеревског санџака 1739. године (Павловић 2016, 314). У самом центру села на потезу званом Печурњак на десној обали Мутањске реке, позиционирано је сеоско гробље на крају једног гребена, окруженог водотоковима и сеоским путем са свих страна, изузев са истока, где се спаја са високим побрђем (сл. 1). Гребен има облик мање главице која се према југу окомито спушта ка Мутањској реци, на северу и западу се благо спушта ка долини једног мањег потока док је на његовом источном делу терен раван (Ракић 1905, 826–827).

Сл. 1. Панорама села Церова са некрополом

Fig. 1. Panorama of the village of Cerova with the necropolis

Приликом обиласка терена за потребе истраживања нововековних гробаља и надгробних белега у сливу реке Љиг, аутор је поред уобичајених надгробних обележја из 19. и 20. века уочио већи број надгробних плоча које су обликом подсећале на средњовековне и том приликом их пописао. У досадашњој археолошкој литератури, ово гробље није евидентирано, стога ће резултати овог пописа бити изнети у даљем тексту.

Првобитна некропола

Старије надгробне плоче сконцентрисане су на западном и централном делу некрополе. Плоче углавном имају равну површину или закошену у виду „рибљих леђа”. Гробље се формирало у правилним редовима, а на терену је данас видљиво укупно 14 редова са 33 надгробна обележја, од чега је највећи број *in situ*, док су неки споменици склизнули низ падину или су секундарно коришћени за израду нових споменика. Овај број свакако није коначан, будући да су многе плоче утонуле у земљу или на лицу места секундарно коришћене за израду новијих споменика. Поједине плоче биле су видљиве свега неколико десетина центиметара изнад слоја хумуса, те није било могуће измерити њихову висину. На североисточном делу гробља, набацани су фрагменти старих споменика на једну гомилу, а за већину се може рећи да припадају старијем типу надгробних споменика. Сви споменици израђени су од ситнозрног црвенкастог гранита, са изузетком једног

Сл. 2. Снимак церовачке некрополе са означеним положајима споменика старијег типа

Fig. 2. Photograph of the Cerova necropolis with marked positions of tombstones of the older type

израђеног од кречњака. У даљем тексту, биће изнет приказ појединачних споменика. Ради боље прегледности, са пописом споменика пошло се од југозападнoг ка североисточном крају гробља (сл. 2).¹

Први ред

Споменик 1. Полуобрађена плоча израђена од ситнозрног црвенкастог гранита, делимично видљива. Оријентација: југоисток–северозапад. Будући да се налази на падини, вероватно је склизнуо са првобитне локације. Нема видљивих орнамената. Димензије: 126 x 40 cm.

Други ред

Споменик 2. Делимично обрађена плоча израђена од ситнозрног црвенкастог гранита, делимично видљива. Оријентација: запад–исток. Видљиве димензије: 155 x 58 x 39. Без орнамената.

Трећи ред

Споменик 3. Полуобрађена плоча облика „рибља леђа”, израђена од ситнозрног црвенкастог гранита, делимично видљива. Оријентисана је у смеру запад–исток. Видљиве димензије: 130 x 60 cm. Без орнамената.

¹ Преглед, распоред и нумерација споменика дати су само за потребе овог рада. Права слика стања на терену биће употпуњена након археолошког рекогносцирања и евентуалних ископавања, када би споменици добили и коначну нумерацију.

Споменик 4. Делимично обрађена плоча са заобљеним ивицама и пластично изведеним ребром по вертикалној оси, ширине око 20 цм и дебљине око 4 цм. Израђена је од ситнозрног црвенкастог гранита. Видљив је само западни део споменика. Оријентација: запад–исток. Видљиве димензије: 80 x 75 цм. Без орнамената.

Споменик 5. Делимично обрађена плоча са заобљеним ивицама и равном површином. Израђена је од ситнозрног црвенкастог гранита. Оријентација: запад–исток. Видљиве димензије: 175 x 85 x 25 цм. Без орнамената.

Споменик 6. Делимично обрађена плоча са заобљеним ивицама и површином у виду „рибљих леђа”. Израђена је од ситнозрног црвенкастог гранита. Оријентација: запад–исток. Видљиве димензије: 210 x 67 x 32 цм. Без орнамената.

Четврти ред

Споменик 7. Полуобрађена плоча са благо наглашеним пластичним ребром по вертикалној оси и делимично закошеним странама, израђена од ситнозрног црвенкастог гранита. Оријентација: запад–исток. Видљиве димензије: 132 x 85 цм. Без орнамената.

Споменик 8. Полуобрађена плоча са равном површином и заобљеним ивицама, израђена од ситнозрног црвенкастог гранита. Оријентација: запад–исток. Видљиве димензије: 160 x 50 цм и сужава се на источној страни. Без орнамената.

Пети ред

Споменик 9. Полуобрађена плоча са равном површином и заобљеним ивицама, израђена од ситнозрног црвенкастог гранита. Оријентација: запад–исток. Видљиве димензије: 197 x 80 x 22 цм. Без орнамената.

Споменик 10. Делимично видљиво надгробно обележје, највероватније полуобрађена плоча са заобљеним ивицама. Израђена је од ситнозрног црвенкастог гранита. Оријентација: запад–исток. Видљиве димензије: 152 x 31 цм. Без орнамената.

Споменик 11. Полуобрађена плоча, веома оштећена са полукружним ивицама и површином у виду „рибљих леђа” која се сужавају од западне ка источној страни споменика. Израђена је од ситнозрног црвенкастог гранита. Оријентација: запад–исток. Видљиве димензије: 177 x 50 x 16 цм. Без орнамената.

Споменик 12. Делимично видљива плоча са равном површином, израђена од ситнозрног црвенкастог гранита. Оријентација: запад–исток. Видљиве димензије: 132 x 60 цм. Без орнамената.

Шести рег

Споменик 13. Делимично видљива плоча израђена од ситнозрног црвенкастог гранита. Оријентација: запад–исток. Видљиве димензије: 140 x 30 cm. На видљивом делу надгробног споменика нема орнамената.

Споменик 14. Делимично видљива надгробна плоча заобљених ивица на којој се назире пластично изведено ребро по вертикалној оси споменика ширине око 18 cm и 6 cm дебљине. Израђена је од ситнозрног црвенкастог гранита. Оријентација: запад–исток. Видљиве димензије: 70 x 45 cm. Орнаменти на видљивом делу споменика нису уочени.

Споменик 15. Веома масивни хоризонтално постављен споменик са заобљеним ивицама и површином у виду неправилног бачвастог свода испод ког су обликоване ивице. Израђен је од ситнозрног црвенкастог гранита. По средини споменика вертикално је уклесано 13 плитких жлебова, равномерно распоређених, што указује да је у неком тренутку започето сечење камена које никад није завршено. На 70 cm од источне ивице налази се један дубљи жлеб дубине 7 cm, десно од линије жлебова. Димензије споменика су 205 x 87 cm, док је висина ивице 13 до 23 cm, а бачвастог свода 30 cm. Пресек овог споменика има облик петостране призме, што га сврстава у тип слемењака са лучно засвођеним кровом. Оријентација: запад–исток. Нема орнамената (сл. 3).

Споменик 16. Делимично видљива плоча, необрађене површине, израђена од ситнозрног црвеног гранита. Видљиве димензије: 120 x 54 cm. Оријентација: запад–исток. Нема видљивих орнамената.

Споменик 17. Делимично видљива плоча са заобљеним ивицама, израђена од ситнозрног црвенкастог гранита. Површина плоче је неправилна. Видљиве димензије: 150 x 72 cm. Оријентација: запад–исток. Нема видљивих орнамената.

Седми рег

Споменик 18. Делимично видљив, неправилног облика, израђен од кречњака. Целом површином видљиви су мали повезани каналићи, вероватно део природне формације камена. Видљиве димензије: 140 x 26 x 20 cm. Оријентација: запад–исток. Нема видљивих орнамената. Споменик је делимично склизнуо низ падину.

Споменик 19. Делимично видљива плоча типа „рибља леђа”, израђена од ситнозрног црвенкастог гранита. Видљиве димензије: 120 x 50 cm. Оријентација: запад–исток. Нема видљивих орнамената.

Споменик 20. Делимично видљива, полуобрађена плоча са равном површином и правоугаоним ивицама. Израђена је од ситнозрног црвенка-

Сл. 3. Споменик 15

Fig. 3. Tombstone 15

стог гранита. Видљиве димензије: 169 x 40 x 26 cm. Оријентација: запад–исток. Нема видљивих орнамената.

Осми ред

Споменик 21. Делимично обрађен и у потпуности видљив масивни споменик закошене површине типа „рибља леђа”, испод које је обликована ивица. Израђен је од ситнозрног црвеног гранита и заузима централни део некрополе. Димензије: 203 x 65 x 42 cm, од чега је висина ивице 10, а висина свода 32 cm. По облику, димензијама и пресеку у виду петостране призме, може се определити у облик слемењака са лучно засвођеним кровом. Оријентација: запад–исток. Без орнамената (сл. 4).

Споменик 22. Делимично видљива плоча израђена од ситнозрног црвенкастог гранита. Видљиве димензије: 185 x 70 cm на западу, док се ка истоку сужава. Оријентација: запад–исток. Нема орнамената.

Споменик 23. Делимично видљива плоча равне површине и правоугаоних ивица, делимично обрађена. Оријентација: запад–исток. Видљиве димензије: 130 x 60 x 20 cm. Нема видљивих орнамената.

Сл. 4. Споменик 21

Fig. 4. Tombstone 21

Девеџи ред

Споменик 24. Делимично видљива плоча, највероватније типа „рибља леђа”. Израђена је од ситнозрног црвенкастог гранита. У западној зони плоче, исклесана је правилна трака ширине и дубине 5 cm, а дужине 50 cm, а тако да се спушта по дијагонали у правцу СЗ–ЈИ. Оријентација запад–исток. Видљиве димензије: 170 x 45 x 27 cm. Нема орнамената.

Споменик 25. Део плоче типа „рибља леђа”, делимично видљива. Израђена је од ситнозрног црвенкастог гранита. Оријентација запад–исток. Видљиве димензије: 80 x 55 cm. Нема орнамената.

Десеџи ред

Споменик 26. Масивна плоча типа „рибља леђа”, израђена од ситнозрног црвенкастог гранита. Налази се на јужној падини гробља, оријентације северозапад–југоисток, што је последица клизања споменика са првобитног места. Видљиве димензије: 140 x 53 x 34 cm. Нема орнамената.

Једанаестји ред

Споменик 27. Делимично обрађена плоча, равне површине и ивица које се сужавају ка истоку. Израђена је од ситнозрног црвенкастог гранита. Оријентација: запад–исток. Видљиве димензије: 134 x 50 cm. Нема орнамената.

Дванаести рег

Споменик 28. Делимично видљива плоча типа „рибља леђа”, израђена од ситнозрног црвенкастог гранита. Налази се на јужној падини гробља, што је условило њено клизање са првобитног места. Оријентација: југозапад–североисток. Видљиве димензије: 130 x 40 cm. Нема видљивих орнамената.

Споменик 29. Делимично видљива плоча равне површине, израђена од ситнозрног црвенкастог гранита. Оријентација: запад–исток. Видљиве димензије: 105 x 43 x 11 cm. Нема орнамената.

Споменик 30. Делимично видљива плоча типа „рибља леђа”, израђена од ситнозрног црвенкастог гранита. Оријентација: запад–исток. Видљиве димензије: 120 x 51 x 20 cm. Нема орнамената.

Тринаести рег

Споменик 31. Делимично видљива плоча равне површине, без јасних назнака првобитног облика. Израђена је од ситнозрног црвенкастог гранита. Споменик је благо окренут по оси југозапад–североисток. Видљиве димензије: 140 x 52 cm. Нема видљивих орнамената.

Четирнаести рег

Споменик 32. У потпуности видљива плоча типа „рибља леђа”. Споменик је у неком тренутку пресечен напола по вертикалној оси, што се види по равним ивицама са северне стране и вероватно није *in situ*. Оријентација: северозапад–југоисток. Видљиве димензије: 170 x 27 x 15 cm. Нема орнамената.

Споменик 33. У потпуности видљива робусна плоча неправилног облика, израђена од ситнозрног црвенкастог гранита. По вертикали се види покушај наглашавања слемена, а са страна се виде делимично обрађене ивице. Оријентација запад–исток. Видљиве димензије: 150 x 63 x 30 cm. Нема орнамената.

Облици

Видљиве надгробне плоче на сеоском гробљу у Церови показују уједначеност у техници израде и избору материјала. Све су грубе обраде без орнамената и натписа. Плоче су биле густо збијене. На појединим местима, размак између две плоче није био већи од 10 cm, док размаци између редова плоча износе од 30 до 120 cm.² Према видљивим и очуваним споменицима заступљени су:

² За одређивање облика споменика церовачке некрополе, можемо се ослонити на поделу коју је дала Јелена Ердџан за средњовековне надгробне споменике у области Раса (Ердџан 1996, 41–62).

Сл. 5. Споменик 4 са пластично изведеним ребром по средини

Fig. 5. Tombstone 4 with a decoratively designed rib in the middle

1. аморфне положене плоче – овом типу припадају споменици 7, 8, 9, 16, 17, 18, 22, 27 и 33. Пракса постављања аморфних надгробних плоча у области Рудника је уобичајена. Има их на самом Руднику на локалитету Дрење – Стационар (Радичевић, Цицковић 2013, 240–241). Затичемо их на некрополи Мацари у Штавици, средњовековној некрополи у Дићима, Мађарском гробљу у Ивановцима и Славковици код Љига (Ђукић 2022, 155–159), а има их у Страгарима (Мадас 1970, 93), Ђуриним ћелијама у Манојловцима (Радичевић и Миливојевић 2022, 208–210);

2. положене плоче равне горње површине – овом облику припадају споменици 1, 2, 5, 6, 10, 12, 20, 23, 29 и 31. Као подврста овог типа могу се издвојити примерци са пластично изведеним ребром по вертикалној оси. Овој подврсти припадају споменици 4, 7 и 14 (сл. 5). Овај тип надгробних обележја веома је раширен. Мотив пластично изведеног ребра по вертикалној оси споменика нарочито је заступљен у Дићима (Јеж 2001, 140–145);

3. положене плоче са испупченом горњом површином – „рибља леђа” – као обележје церовачке некрополе издваја се овај тип споменика коме при-

Сл. 6. Плоча типа „рибља леђа”

Fig. 6. “Fish back”-type tombstone

падају примерци 3, 11, 19, 24, 25, 26, 28, 30 и 32 (сл. 6). Попут осталих примера, плоче типа „рибља леђа” заступљене су на оближњим некрополама, као оне у Дићима, мада су примери из Церове далеко скромније обраде;

4. слемењаци – у овај тип споменика могу се определити споменици 15 и 21 чије висине прелазе 40 цм. Својим обликом монолитног псеудосаркофага са горњом површином која пада на две воде, овај споменик се може третирати као слемењак. III. Бешлагич у својој подели стећака издвојио је и тип средњих слемењака (40–80 цм) врсте петостране призме са лучно засвођеним кровом (Bešlagić 1982, 93–103), што управо одговара изгледу споменика 15 и 21. Слемењака у окружењу има на Мађарском гробљу у Љигу и Славковици (Ђукић 2022, 152–161).

Остаје отворено питање надгробних обележја у виду усправних аморфних усадника на церовачком гробљу који су такође израђени од ситнозрног црвенкастог гранита, а за које се у овом тренутку не може одредити ни оквирно датовање, будући да се такав вид надгробног обележја на простору који је предмет истраживања аутора појављује све до 20. века.

Положај и однос према околини

Положај гробља на крају гребена истуреног према долинама водотокова веома је чест за ове крајеве. На исти начин позиционирано је Мађарско

Сл. 7. Девастирана надгробна плоча

Fig. 7. Destroyed tombstone

гробље у Ивановцима, средњовековно гробље у Дићима, као и многе нововековне некрополе у долини Љига и Колубаре са својим притокама. Потреба да гробље буде одељено од остатка села са што више водотокова примећује се на већем делу некропола у ширем окружењу. Церовачко гробље одељено је водотоковима са свих страна осим на источној, где се наслања на остатак гробена. На сличан начин, омеђено је средњовековно гробље у Дићима, док су међу примерима нововековних некропола занимљива гробља у долини Оњега – десне притоке реке Љиг, где је једно напуштено гробље у селу Барзиловица истурено на први гробен изнад алувијалне равни реке, окружено реком на југу и два потока са источне и западне стране. Идентичан случај је у суседном Брајковцу на гробљу званом Грабовац. Позиционирање гробља око водотокова је пракса посведочена на ширем подручју Србије (Дудић 1995, 13–14). Какав је био положај церовачког гробља у односу на профано насеље, засада не можемо говорити, будући да оно није детектовано.

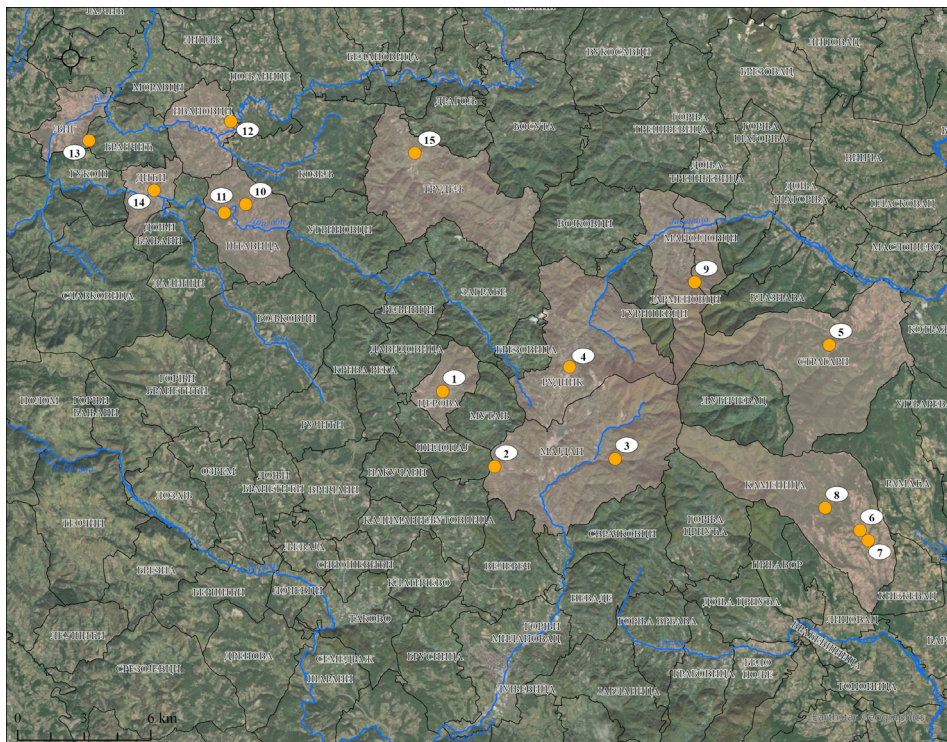
Трагови секундарног коришћења

У новије време, старе надгробне плоче, секундарно су коришћене као грађевински материјал за нове надгробнике или гробне конструкције. На гробљу постоји већи број делимично обрађених надгробних споменика из 19. и почетка 20. века израђених од ситнозрног црвенкастог гранита.

Исти материјал је служио за израду соклова новијих гробница. Споменик 32 је пресечен напола по вертикалној оси – (сл. 7), док се на споменику 15 виде жлебови исклесани по средини споменика који су очигледно служили за даљу сечу камена на мање делове. Делови старијих споменика разбацани су по читавој некрополи, а има их и у једној гомили од набацаних старих надгробних плоча. Пракса секундарног коришћења надгробних споменика позната нам је широм Србије. Занимљиво је стога запажање М. Филиповића да у области Такова *нема никаквој њошћовања њрема стјарим њробљима* и да су надгробни споменици масовно коришћени као грађевински материјал у дугом периоду (Filipović 1962, 153).

Околне некрополе

Најближа некропола из средњовековног и ранонововековног периода (карта 1) налази се у оближњем Мајдану, на потезу званом Липа, који чини граничну зону овог села са Шилопајем. На овом потезу лежи локалитет Грчко гробље, на ком је М. Филиповић забележио око 200 надгробних споменика. Према датим описима, доминирају споменици типа плоча, махом грубо клесане од ситнозрног гранита. Међу типовима има и вертикалних усадника у виду стеле или крста, али и брижљиво клесаних и обрађених плоча. Као и на некрополи у Церови, украси и натписи готово у потпуности изостају са надгробних плоча, док се нешто орнамената запажа на усадницима (Filipović 1962, 155–156). Још једна некропола у Мајдану датована је у 14. век, а налази се у засеоку Красојевци (Радичевић 2014, 300–301). На самом Руднику, некрополе из овог периода налазе се на локалитетима Дрење–Стационар, који је оквирно датован у период 15. века, и Црквина у насељу Колонија (Радичевић 2013, 240–242). На источним падинама Рудника некрополе су познате на локалитету Петковица у Страгарима, датована на основу натписа у 14–15. век (Мадас 1970, 93–95), на локалитетима Црквине (14–16. век), Јовање (15–17. век) и Центар села (средњи век) у Каменици (Каличанин Крстић, Шаренац 2018, 227–246). На северним падинама Рудника позната је некропола на локалитету Ђурине ћелије у селу Манојловци, чији је најмлађи хоризонт сахрањивања датован у 17. век (Гордић, Ћирковић 2018, 207–223). У правцу северозапада, познате су некрополе на локалитетима Манастирине и Мацари у селу Штавица (14/15–17. век), Мађарско гробље у селу Ивановци (14/15–17. век), Мађарско гробље у Љигу (14/15. век до данас) (Ђукић 2022, 149–174), као и некропола уз цркву челника Влгдрага у Дићима као најистраженија некропола на овом потезу (14–17. век) (Јеж 2001, 135–147).

Карта 1. Некрополе из средњовековног и раноновековног периода у области Рудника: 1. Церова – Сеоско гробље; 2. Мајдан – Грчко гробље; 3. Мајдан–Красојевац; 4. Рудник–Дрење– Стационар; 5. Страгари – Манастир Петковица; 6. Каменица–Јованје; 7. Каменица – Центар села; 8. Каменица–Црквине; 9. Манојловци – Ђурине ћелије; 10. Штавица–Маџари; 11. Штавица–Манастирине; 12. Ивановци – Мађарско гробље; 13. Љиг – Мађарско гробље; 14. Дићи–Манастирине; 15. Труделј – Сеоско гробље

Мап 1. Necropolises from the medieval and early modern period in the area of Rudnik: 1. Ceroza – Seosko Groblje; 2. Majdan – Grčko Groblje; 3. Majdan–Krasojevac; 4. Rudnik–Drenje–Stacionar; 5. Stragari – Monastery of Petkovica; 6. Kamenica–Jovanje; 7. Kamenica – Centar Sela (village centre); 8. Kamenica–Crkvine; 9. Manojlovci – Đurine Ćelije; 10. Štavica–Madžari; 11. Štavica–Manastirine; 12. Ivanovci – Mađarsko Groblje; 13. Ljig – Mađarsko Groblje; 14. Dići–Manastirine; 15. Trudelj – Seosko Groblje

Аутор је забележио постојање једне полуобрађене надгробне плоче димензија 140 x 44 x 28 цм на главном сеоском гробљу у селу Труделј (општина Горњи Милановац) која типолошки одудара од надгробних споменика из периода 18–20. века, те би се на основу аналогича са некрополе у Церови и Штавици њено датовање могло шире определити у период 14–17.

Сл. 8. Надгробна плоча на сеоском гробљу у Трудељу

Fig. 8. Tombstone in the village cemetery in Trudelj

века (сл. 8).³ Треба споменути и читав низ некропола које је забележио М. Филиповић приликом антропогеографских истраживања области Такова у периоду од 1950. до 1954. године. У неким од села некадашњег Таковског среза, налазило се и по више „мађарских” гробаља на којима су постојали надгробни белези слични оним са церовачке некрополе, а који су добрим делом још тада били девастирани и развучени (Filipović 1962, 153–162), те ћемо их због немогућности прецизнијег датовања у овом раду заобићи.

Сличних надгробних белега има у ширем подручју западне и југо-западне Србије. У области Раса најчешће носе назив Грчко гробље. Узмимо као примере из околине Новог Пазара Грчко гробље у Љуљцу, или Грчко гробље у Пољицама, где се, поред осталог, издвајају и споменици површине типа „рибља леђа”, чије се датовање опредељује у период од 14. до 16. века (Премовић-Алексић 2014, 31–32; 74–76).

³ У разговору са мештанима, аутор је забележио податак да се сличне надгробне плоче налазе у југоисточном крају оближњег села Крива Река, на његовој граници са Шилопајем, у непосредној близини Цркве Светог Николе, која се налази у КО Шилопај. Према казивањима, мештани су изоравали овакве надгробне плоче на једној од околних ориница.

Настанак и трајање

С обзиром на то да су техника израде, избор материјала и облика уједначени, можемо претпоставити да некропола није трајала дужи период. Најзаступљенији тип надгробног обележја старије фазе церовачке некрополе јесу хоризонталне камене плоче. Емина Зечевић овај тип надгробног обележја у западној Србији датира у широк период од краја 13. па до почетка 16. века, што такође важи и за слемењаке (Зечевић 2005, 25–32, 38–44). На идентичан начин датовани су надгробни споменици у области Раса (Ердељан 1996, 85–106) који по типу одговарају онима са церовачке некрополе. На подручју Рудника и околине, некропола на локалитету Петковица код Страгара оквирно је датована у период 14–15. века (Мадас 1970, 93–95). Сахрањивање на локалитету Црквине у Каменици код Крагујевца вршено је у периоду од 14. до 16. века (Каличанин Крстић и Шаренац 2018, 228–236), док је млађа фаза сахрањивања на локалитету Ђурине Ђелије датован у период 16–17. века (Радичевић и Миливојевић 2022, 208–210). У области слива Љига некрополе из овог периода шире су датоване у период од краја 13. до краја 17. века (Ђукић 2022, 168–170). Стога би се оквир за датовање старијег хоризонта некрополе у Церови засада могао датовати у период од 14. до 16. века. Остаје отворено питање датовања аморфних усадника који се појављују на некрополи. Треба нагласити да је гробље у Церови једна од ретких некропола на овом простору где је сахрањивање у раном модерном периоду настављено на старијем, средњовековном и раноновековном хоризонту. Такав случај познат је још само на некрополи у Дићима и Мађарском гробљу у Љигу (Ђукић 2022, 170–171). Будући да се под тим именом спомиње тек након 1739. године, наводи на закључак да је село имало други назив или је било део неког од околних села.

Закључак

Сеоско гробље у Церови представља пример сеоске некрополе са надгробним споменицима у виду камених плоча без икаквих обележја, сачињених претежно од ситнозрног црвенкастог гранита. Данас су видљива 33 положена надгробна обележја у четрнаест редова. Плоче су углавном аморфне, равних површина или закошених ивица типа „рибља леђа”. Поједине плоче имају пластично изведено ребро по вертикалној оси, а два споменика се могу сврстати у тип слемењака. У односу на гробља у Ивановцима, Дићима и Славковици, церовачки клесари нису показивали веће клесарско умеће, већ су своје споменике грубо клесали.

Гробље је позиционирано на гребену који је са свих страна, осим са источне, изложен према долинама водотокова. Не располажемо материјалним траговима или подацима о положају профаног насеља које је постојало истовремено са гробљем у Церови. Стога не можемо говорити ни о односу некрополе према профаном насељу. Засада се оквирно може датовати у период 14. до 16. века на основу аналогија са околним некрополама у околини и ширем подручју западне и југозападне Србије. Ово је једино познато гробље из средњовековног и раноновековног периода на западним падинама Рудника, будући да су истраживања вршена углавном на другим падинама ове планине, а такође једно од изузетно ретких примера гробља у овом делу Србије где се сахрањивање вршило од периода 14–16. века па до данас. Неопходно је спровести опсежнија археолошка истраживања на овом локалитету како би се дошло до свеобухватнијих закључака, пре свега о тачном бројном стању надгробних споменика, њиховом начину израде и прецизним датовањем.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Bešliagić, Š. 1982. *Stećci: kultura i umjetnost*, Sarajevo, IRO „Veselin Masleša”.
- Гордић, Ј. и Ћирковић, Д. 2018. Манастир Ђурине ћелије: прелиминарни резултати археолошких истраживања у 2016. години, у: *Рудник и Венчац са околином у средњем веку и раној модерни*, ур. С. Мишић, Д. Радичевић, М. Шуица, Аранђеловац: Народни музеј Аранђеловац, Центар за историјску географију и историјску демографију Филозофског факултета, 207–225.
- Дудић, Н. 1995. *Стара гробља и надгробни белези у Србији*, Београд, Републички завод за заштиту споменика културе, Просвета.
- Ђукић, А. 2022. Стара гробља и белези од 13. до 17. века на територији општине Љиг. *Гласник Српског археолошког друштва* 38: 149–174.
- Ердељан, Ј. 1995. *Средњовековни надгробни споменици у области Раса*, Београд, Српско археолошко друштво.
- Зечевић, Е. 2005. *Мраморје, споменици у западној Србији*, Београд, Српско археолошко друштво.
- Јеж, Ж. 2000–2001. Некропола Дићи, прилог познавању средњовековних надгробних споменика, *Саопштења XXXII–XXXIII*: 135–147.
- Каличанин Крстић, М. и Шаренац, Б. 2018. Археолошка истраживања у Каменици од 2012. до 2015. године, у: *Рудник и Венчац са околином у средњем веку и раној модерни*, ур. С. Мишић, Д. Радичевић, М. Шуица, Аранђеловац: Народни музеј Аранђеловац, Центар за историјску географију и историјску демографију Филозофског факултета, 227–246.

- Мадас, Д.** 1970. Црквине „Петковица” код Страгара, *Саопштења* IX: 93–95.
- Мадас, Д.** 1984. *Славковица, средњовековна црква, средњовековно гробље, гробови десеторија Ђурђа, Јерине и Лазара Бранковића*, Крагујевац, Завод за заштиту споменика културе Крагујевац.
- Павловић, М.** 2016. *Војно административно уређење Смедеревској санџака 1739–1788*. Докторска дисертација. Универзитет у Новом Саду.
- Премовић-Алексић, Д.** 2014. *Археолошка карта Новог Пазара, Тушина и Сјенице*, Нови Пазар, Музеј „Рас”.
- Радичевић, Д. и Цицковић, А.** 2013. Нова истраживања средњовековних налазишта на Руднику, у: *Резултати нових археолошких истраживања у северозајадној Србији и суседним територијама*, ур. В. Филиповић, Р. Арсић, Д. Антоновић, Београд–Ваљево: Српско археолошко друштво, Завод за заштиту споменика културе Ваљево, 237–248.
- Радичевић, Д. и Миливојевић В.** 2022. Манастир Ђурине ћелије на Руднику: археолошка истраживања 2018–2021. године, *Гласник Српског археолошког друштва* 38: 199–224.
- Радичевић, Д.** 2014. У потрази за средњовековним Рудником, у: *Рудник, шатајина висина*, ур. Радош Љушић, 285–312, Београд: Службени гласник.
- Ракић, Т. М.** 1905. Качер: антропогеографска проучавања, у: *Насеља српских земаља, књига III*, ур. Ј. Цвијић, Београд: Српска краљевска академија, 735–859.
- Filipović, М.** 1962. *Starinska groblja u predelu Takova: prilog proučavanju stećaka. Glasnik Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti narodne republike Bosne i Hercegovine br. VIII*: 153–162.

Гласник Српског археолошког друштва је доступан у отвореном приступу.
Чланци се могу бесплатно преузети са сајта часописа и користити у складу са лиценцом
Creative Commons – Ауторство-Некомерцијално-Без прерада 4.0
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Journal of the Serbian Archaeological Society is an Open Access Journal.
All articles can be downloaded free of charge and used in accordance with the licence
Creative Commons – Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Aleksandar Đukić

Cultural Heritage Society “Čelnik”, Ljig

MEDIEVAL AND EARLY MODERN GRAVESTONES FROM THE VILLAGE OF CEROVA NEAR RUDNIK

Keywords: *Cerova, Rudnik, necropolis, tombstones,
Late Middle Ages, Early Modern era*

The village of Cerova is located on the western slopes of Mount Rudnik, 18 km north-west of Gornji Milanovac. In the centre of the village, on a ridge, there is a village cemetery, which is an example of a village necropolis with tombstones in the form of stone slabs without any markings, made mainly of fine-grained reddish granite. Today, 33 tombstones, laid out in fourteen rows, are visible. The slabs are mostly amorphous, with flat surfaces or bevelled edges of the “fish back” type. Some slabs have a decoratively designed rib along the vertical axis, and two monuments can be classified as a trunk with a gable roof. Compared to the cemeteries in Ivanovci, Dići and Slavkovića, the stonemasons of Cerova did not show greater stonemasonry skills, but rather roughly carved their monuments.

The cemetery is positioned on a ridge that is exposed to the valleys of watercourses on all sides, except the east. It can be roughly dated into the period from the 14th to the 16th century on the basis of analogies with surrounding necropolises in the neighbouring region and the wider area of western and south-western Serbia. This is the only known cemetery from the medieval and early modern period on the western slopes of Rudnik, since research has been carried out mainly on other slopes of this mountain, and it is also one of the extremely rare examples of cemeteries in this part of Serbia where burials were carried out from the period of the 14th–16th century to the present day. It is necessary to conduct more extensive archaeological research at this site in order to reach more comprehensive conclusions, primarily about the exact number of tombstones, their method of manufacture and more precise dating.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904

ГЛАСНИК / Српско археолошко друштво ; уредник Драгана Антоновић.
- 1984, бр. 1- . - Београд : Српско археолошко друштво, 1984- (Београд :
BiroGraf). - 24 cm

Годишње. - Наслов од бр. 10 (1995) на срп. и енгл. језику: Гласник Српског
археолошког друштва = Journal of the Serbian Archaeological Society. -
Друго издање на другом медијуму: Гласник Српског археолошког друштва
(Online) = ISSN 3009-3503
ISSN 0352-5678 = Гласник - Српско археолошко друштво
COBISS.SR-ID 6519298